

TALABALARNI KASBBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH JARAYONIDA O'QITISHDA INNOVATSION YONDOSHUV.

Ahmedova Nigora Dadahonovna

*Andijon dalat tibbiyot institute O'zbek tili va adabiyoti kafedrasini mudiri
PhD*

Annotatsiya. *Talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida quyidagi muhim omillarni hisobga olgan holda o'qitishda innovatsion yondashuv yangilanmoqda: "ta'lim sifati" tushunchasining murakkabligi va ko'p qirraliligi, ta'lim tizimini talqin qilishning muqobil an'alarining mavjudligi, ularning sifat xususiyatlari, bugungi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirish bo'yicha ko'plab muqobil g'oyalar va strategiyalarning mavjudligi va boshqalar.*

Hozirgi O'zbekistonning iqtisodiyoti, siyosati, ijtimoiy hayotidagi jadal o'zgarishlar jamiyatning boshqa ijtimoiy institutlarida ham o'zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Shu munosabat bilan yangi ijtimoiy-madaniy sharoitlarda ta'lim muassasalari o'z faoliyatini yangilamasdan, ish mazmuni, shakllari va usullarini o'zgartirmasdan turib rivojlana olmaydi. Innovatsion rejimda ishlayotgan ta'lim muassasalari rivojlanmoqda. Ko'pgina o'qituvchilar o'zbek innovatsion pedagogik harakatining intellektual salohiyati va ta'lim mazmunidagi o'ziga xos ishlanmalar konsepsiyasi bilan bog'liq o'ziga xosligini alohida ta'kidlaydilar.

A.I. Prigojiy fikriga ko'ra, innovatsiyalar - bu amalga oshirish muhitiga yangi nisbatan barqaror elementlarni (innovatsiyalarni) kiritadigan maqsadli o'zgarishlardir. Olimlar V.I. Zagvyazinskiy va M.M. Potashnik innovatsiyalarni yangiliklar, ijodkorlik natijasida yuzaga keladigan yangi nisbatan barqaror elementlar deb tushunadi. N.R. Yusufbekovning qayd etishicha: innovatsion jarayon - bu pedagogik innovatsiyalarning dinamik birligi, ularni pedagogik jamoatchilik tomonidan ishlab chiqish va ilmiy asosda amaliyotda samarali foydalanishdir. T.X. Oganeyeva o'z tadqiqotida innovatsiya - bu amaliyotchi o'qituvchilarning innovatsion tajribasi va ijobiy pedagogik samara beradigan nazariy ilmiy kashfiyotlardan ijodiy foydalanish, deb hisoblaydi. V.Kvasha ushbu tushunchaga quyidagi ta'rifni beradi: «Innovatsiya - bu me'yordan tashqariga chiqadigan, kasbiy faoliyatni tubdan yangi sifat darajasiga olib chiqadigan printsipial jihatdan yangi faoliyat shakllarini yaratish.

V.A. Slavenin o'z tadqiqotida bu tushunchani kengaytirib, innovatsiya ta'lim va tarbiyaning yangi maqsadlari, mazmuni, usullari, shakllarini joriy etish, o'qituvchi va talabaning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishni o'z ichiga oladi, deb hisoblaydi. Tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, olimlar innovatsiyaning asosiy tushunchalarini birlashtiradi: innovatsiya, yangilik, innovatsion jarayon: innovatsiya - bu vosita (yangi usul, metodologiya, dastur, texnologiya), yangilik - bu yangi o'zgarishlarni o'zlashtirish jarayoni. Innovatsion jarayon - bu yaratish (innovatsiyalarni ishlab chiqish,

rivojlantirish va tarqatish) bo'yicha murakkab faoliyat. Bizning fikrimizcha, oxirgi ta'rif pedagogik jarayonni bir butun sifatida qamrab oladi. Zamonaviy pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biri yangi o'zgarishlarni eng aniq tanlash va rivojlantirish maqsadida yangilikni tasniflashdir. Yangiliklar sifat xususiyatlari bilan farqlanadi. Bularga quyidagilar kiradi:

- o'zgarishlar predmeti bo'yicha yangiliklardagi farqlar (maqsad, shart-sharoitlar, mazmuni, vositalari, usullari, ta'lim jarayonini tashkil etish shakllari);

- o'zgartirishlar chuqurligi bo'yicha yangiliklardagi farqlar (modifikatsiya qiluvchi va radial). O'zgartiruvchi yangilik yoki ta'lim jarayonining alohida tarkibiy qismlarini takomillashtirish, bu kombinatsiyada foydalanilmagan ilgari ma'lum bo'lgan usullarning konstruktiv kombinatsiyasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Radikal o'zgarishlar - o'xshashi bo'lmagan g'oyalar va texnologiyalardan foydalanishni o'z ichiga olgan o'zgarishlar. Ko'pincha pedagogikada o'zgartiruvchi yangiliklar mavjud;

- o'zgarishlar ko'lami bo'yicha yangiliklardagi farqlar. Masshtab ta'lim tizimining qamrab olingan qismlari soni va jamoa a'zolarining ishtirok etish darajasi bilan belgilanadi. Mahalliy, modulli va tizimli o'zgarishlar mavjud. Mahalliy yangiliklar parallel takomillashtirish, ratsionalizatsiya, faoliyatni yangilashni o'z ichiga oladi (bir nechta pilot dasturlar). Modulli yangiliklar - bir-biriga bog'liq bo'lmagan bir nechta murakkab yangiliklar (yangi dastur va uni amalga oshirish texnologiyalarini ishlab chiqish). Tizimli o'zgarishlar oliy ta'lim muassasasini ta'lim muassasasi sifatida to'liq rekonstruksiya qilishni nazarda tutadi;

- yangiliklarni rivojlanish darajasiga ko'ra farqlash. Sinovdan o'tgan yangiliklar; foydalanish uchun yetarli darajada tayyorlanmagan innovatsiyalar;

- yangiliklarning resurs intensivligi, ya'ni uni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan moddiy va inson resurslari miqdori (uni o'zlashtirish vaqti, kasbiy tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar, yangiliklarni o'zlashtirgan shaxslarning bandlik darajasi, yangiliklarni o'zlashtirishning moddiy-texnik bazasi, ta'lim muassasasi, zarur dastur va uslubiy materiallar, yangiliklarni moliyalashtirish miqdori). Shunday qilib, bu xususiyatlar ta'lim muassasasining shart-sharoitlaridan kelib chiqib, ma'lum bir yangiliklarni amalga oshirish, baholash imkonini beradi. Pedagogik ixtironing "innovatsiya" maqomini olishi uchun V.A. Slastenin, I.F. Isaev va boshqa olimlar tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u quyidagi o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- yangilik dolzarbligi, ya'ni ushbu yangilikni qo'llash sohasidagi mashhurlik darajasi;

- optimallik, ya'ni natijalarga erishish uchun kuch va vositalarning minimal sarflanishi;

- samaradorlik, ya'ni pedagoglar faoliyatida ijobiy natijalarning barqarorligi;

- ommaviy tajribada o'zlashtirish imkoniyati [4. 93-bet].

Shunday qilib, innovatsiyalar ta'lim muassasalarining real hayotidan kelib chiqishini ko'ramiz. Ushbu yangilik innovatsiya maqomiga ega bo'lishi uchun u monitoring natijasida belgilanishi mumkin bo'lgan yuqoridagi talablarga javob berishi

kerak. Pedagogik jarayonning yaratuvchisi, umumiy va kasbiy madaniyatning tashuvchisi va sub'ekti, o'z kasbiy faoliyat tarzini amalga oshiradigan o'qituvchi shaxsini rivojlantirish uchun sharoit yaratish orqali ta'lim sifatini oshirishning fundamental g'oyasiga asoslanadi. O'qituvchilik kasbida ta'lim tizimini yangilashning to'rtta yetakchi strategiyasi shakllangan [1]. O'qituvchilar ta'limini yangilashning birinchi, nisbatan motivatsion-qiyamatli strategiyasi o'qituvchi ta'limi sifatida qiymat komponentining ahamiyatini oshirish bilan bog'liq muammolar to'plamini dolzarblashtiradi. Ushbu yo'nalish mualliflari o'quvchilarni faol ta'lim shakllariga jalb qilish, hamkorlik texnologiyalaridan foydalanish (L.A.Baykova), syujetli-rolli, didaktik va tashkiliy-faol o'yinlar (O.I. Sherbakova) ga jalb qilish orqali talabalarning motivatsiyasini oshirish, pedagogik merosga qadriyat munosabatini yangilash (A.V.Amirov) imkoniyatlarini o'rganadilar. Ushbu strategiyani amalga oshirish vositalari izchil tanlash, taqdim etish va qadriyatlarning shakllanish darajasini aniqlash (L.S. Pitina) boshqa bironing emotsional kechinmalarini kuzatish, bu hissiyotning namoyon bo'lishini va his-tuyg'ularni idrok etish, obrazlarni qurish va taqqoslash usullari orqali taqozo etuvchi faoliyat (S.I.Maslova, V.I.Blinov). Biroq, har bir holatda biz bir xil metodologiya haqida gapiramiz:

- haqiqiy pedagogik amaliyotda qadriyat va motivatsion asoslarni tushuntirish;
- ta'limga ijobiy munosabatni maqsadli shakllantirishning aniq texnologik mexanizmlarini ishlab chiqish;
- talabalar – bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash amaliyotida “qadriyat shakllantirish” jarayonlarini ilmiy tadqiq etish va loyihalash. Biz shartli ravishda tizimli-strukturali deb belgilab beradigan yana bir strategiya vakillari asosiy e'tiborni ta'limning nazariy va amaliy mazmunidagi miqdoriy va sifat o'zgarishlariga, shuningdek, uning alohida tarkibiy qismlari o'rtasidagi munosabatlardagi o'zgarishlarga qaratadi. Bu strategiyaning o'ziga xos asosi qanday bo'lishidan qat'i nazar, uning ildizlari umumta'lim va xususan pedagogik ta'limda O'zbekiston ta'limining ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy asoslarini o'zgartirishga borib taqaladi. Ayrim tadqiqotchilar (1. 48-bet) bu boradagi davlat siyosatining uchta asosiy yo'riqnomasini qayd etadilar:
 - hozirgi sharoitda zarur chora sifatida ta'limga davlat xarajatlarini minimallashtirish;
 - ta'lim sohasida davlatning moliyaviy ishtirokini cheklash orqali amalga oshirilgan ta'lim sohasini iqtisodiy va ijtimoiy optimallashtirish (AQSh va G'arbiy Evropa modeli bo'yicha);
 - zamonaviy O'zbekiston iqtisodiyoti xususiyatlariga mos keladigan ta'limning yangi, "bozor" tuzilmasi va infratuzilmasini shakllantirish (og'ir va malakasiz mehnat ulushining nisbatan ortishi bilan bandlikning umumiy qisqarishi). Ta'limning tarkibiy va mazmuniy xususiyatlarini o'rganishga to'xtaladigan bo'lsak, yana bir qancha muhim fikrlarni qayd etish kerak. Ta'lim sifatining muhim omili an'anaviy va innovatsion tarkibiy qismlarning nisbati [6], bu erda an'anaviy komponent fan o'qituvchisining

keng qamrovli tayyorgarligi va innovatsion komponent - mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlarini jadal rivojlantirishdir. Shunday qilib, R.G. va D.I. Sharipovlarning asarlarida o'qituvchi shaxsining kasbiy rivojlanishi barkamol insonparvar o'qituvchining erkin va mas'uliyatli shaxsini shakllantirish bilan belgilanadi. Ushbu dasturning kontseptual o'zagi tizimli antropologik bilimlar bo'lib, amalga oshirish vositalari esa shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalardir:

- shaxsning ijodiy o'zini-o'zi rivojlanishini o'rgatish (V.I. Andreev);
- evristik o'quv dasturlarini ishlab chiqish (L.F. Spirin);
- shaxs sotsialekologiyasi maxsus kursi (I.A. Zimnyaya);
- mahalliy amaliy tajribani o'rganishga asoslangan psixologik-pedagogik seminarlar (o'qituvchi-innovatorlar).

Rossiya ta'lim akademiyasining akademigi A.P. Belyaevaning asarlari asosida ta'lim mazmunini qurishning yana bir mantiqiy tuzilmasi, S.M. Markova va P.G. Postnikov tomonidan taklif qilingan. Ular taklif qilayotgan modellarning kontseptual asosini mantiqiy deduksiya tashkil etadi. Jumladan, dunyoqarashning boshlang'ich darajasini didaktika belgilaydi, u o'rganishning umumiy ilmiy tamoyillari, qonuniyatlari, modellari va tushunchalarini belgilaydi. Keyinchalik, umumiy kasbiy (konkret-ilmiy) darajada o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining modellari va tushunchalari fanga (metodikaga) nisbatan belgilanadi. Yakuniy bosqichda tizimda o'quv materialini o'zlashtirish xususiyatlari maqsad - vazifalar - mazmun - vositalar - usullar - shakllar - o'quv natijalari (xususiy kasbiy daraja) muhokama qilinadi. Shu bilan birga, ta'lim mazmunini tuzilmasi jihatidan tubdan qayta qurish bo'yicha takliflar ham bor.

Shunday qilib, bir qator mualliflarning asarlarida o'quvchilarning intizom va intizomlilik haqidagi bilimlarni egallashini ta'limning asosiy muammosi sifatida qaraladi. Ushbu muammoni hal qilish metodologiyasi pedagogik fanlar kurslarida fanlarning asosiy g'oyasi bilan "boyitilish"ga bog'liq:

- falsafa "erkinlik e'tirof etilgan zarurat" prizmasi orqali intizom tushunchasini ta'minlashga mo'ljallangan;

- barcha pedagogik kurslar insonparvarlik g'oyalari bilan tashqi va ichki intizom majburiyati o'rtasidagi bog'liqlikning tabiiyligi va zarurligiga ishonch hosil qilishi kerak. Bir biriga zid pozitsiyalar talabalarni muloqotga tayyorlashni kasbiy rivojlanishning zaruriy sharti sifatida tan olgan boshqa olimlarning asarlarida bayon etilgan. Shundan kelib chiqib, barcha gumanitar fanlarni o'rganish maqsadlari o'zgaradi:

- falsafa, tarix va madaniyatshunoslik J. Koponenning madaniyatning dialogik kontseptsiyasiga tayangan holda, muloqotning madaniyatlararo va shaxslararo o'zaro ta'sir shakli sifatida universalligi haqida g'oyalarni shakllantirishi kerak;

- psixologiya va pedagogika, V.S. Bibler, I.T. Ogorodnikova, dr. Amy M. Corey va boshqalarning asarlari asosida ta'lim muloqoti modelini qayta qurishlari kerak (5,7);

• fanni o'qitish metodi dialogik ta'limning butun tizimini tugallaydi, "haqiqatni birgalikda izlash", "o'quv jarayonida dialogni loyihalash", "ta'limni sub'ektiv faoliyat sifatida qurish"ni rag'batlantiradi.

Bu ikki nuqtai nazarni solishtirganda mualliflarning xulosalari bir biriga zid bo'lib eng diqqatga sazovor narsa shundaki, ularning har biri gumanistik g'oyalar va yondashuvlar bilan asoslanadi. Ba'zi olimlar uchun gumanistik g'oyalar ongli tartib-intizom zarurligini (ya'ni, shaxsning umuminsoniy tartibga bo'ysunishi) bevosita oqlaydi, boshqalari uchun xuddi shu gumanistik g'oyalar dialog uchun zarur shartdir, ya'ni, barcha normalar "qabul qilingan" yoki "bajarilgan" emas, balki paydo bo'ladigan va rivojlanadigan o'zaro ta'sirning tasviri deb hisoblaydilar. Tadqiqotning keyingi yo'nalishi ta'limda o'quvchilar sub'ektivligini rivojlantirish muammosini hal qilishga qaratilgan. I.V. Samarokova tamonidan shaxsni rivojlantirish muammosi o'zini o'zi bilish prizmasi orqali ko'rib chiqiladi, shu jumladan:

- barcha yoki ko'pchilik sifatlarini anglash;
- "yangi men" obrazini yaratish va qabul qilish;
- hayotiy muammolarni hal qilish uchun ularning barcha fazilatlarini (ijobiy va salbiy) ishlatishni o'rganish.

Bo'lajak mutaxassis tafakkurini shakllantirishning universal vositasi sifatida kasbiy bilimlarni dolzarblashtirish bilan bog'liq yana bir yondashuv O. V. Chukaev tomonidan taqdim etilgan.

Uning pedagogik fikrlash modeli quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'qituvchining tafakkuri, faoliyati va refleksiya birligini ta'minlovchi pedagogik qadriyatlar, e'tiqodlar, munosabatlar tizimi (kasbiy "Men-kontseptsiya");
- kasbiy til (pedagogik kategoriyalar tizimi, uning yordamida faoliyatni baholash va tushunish amalga oshiriladi);
- kasbiy faoliyat haqidagi bilimlar tizimi;
- xulq-atvor modellari to'plami, o'qituvchining roli.

Oldingi bayon etilgan fikrlarni biroz soddalashtirib, umumlashtirish orqali biz kasbiy ta'lim sifati tushunchalari va uni boshqarish modellarini muhokama qilish uchun asos bo'ladigan pozitsiyani qisqacha shakllantirishimiz mumkin.

Birinchidan, ta'limning psixologik-pedagogik tarkibiy qismining mazmuni va sifatini bir xil tizim sifatida ifodalash mumkin emas (u ilmiy kategoriyalar tizimi bo'ladimi yoki adabiy matnlar). Darhaqiqat, bu toifalar turli xil tabiat, tuzilma va shakllardagi matnlar (bilim birliklari), shuningdek, turli mezonlar va modellar mavjud bo'lgan geterogen tizimlarga misoldir.

Ikkinchidan, mazmun va sifat shakllarining har biri (ilmiy, badiiy, diniy-falsafiy, tartibga soluvchi) bir necha aspektlarda ko'rib chiqilishi mumkin: mavjudlik (ontologik yoki sinxron aspekt) va o'zgarish aspekti bo'yicha (funktional yoki diaxronik aspekt). Ikkala aspekt ham ta'lim mazmunini yangilash yoki sifatini oshirishning har bir muammosida uchraydi.

Nihoyat, uchinchidan, ta'lim mazmuni va sifati sohasida ham innovatsiyalar istiqboli ta'lim muhiti haqidagi g'oyalarning chuqurlashishi bilan bog'liq. Biz aniqlagan strategiyalarning uchinchisi (uni ijtimoiy-pragmatik yoki texnologik deb ta'riflash mumkin) birinchi o'ringa amaliy faoliyat ko'nikmalari va malakalarini qo'yadi, bu esa muloqot, motivatsiya va ijodkorlik ko'nikmalariga asoslangandir. Ijtimoiy-pragmatik strategiya ta'lim mazmunining ikkita asosiy komponentidagi bo'shliqni bartaraf etishning dastlabki maqsadiga asoslanadi: nazariy pedagogika, ta'lim va didaktika nazariyasiga va amaliy, haqiqiy pedagogik tajribani umumlashtirishga asoslangan.

Ushbu sintezning natijasi pedagogik texnologiya (PT) deb ataladigan va quyidagi asoslarga tayangan yangi nazariy va amaliy bilimlar bo'lishi kerak:

- tizimli-faollik yondashuvi (bu PT haqidagi bilim emas, balki o'qituvchi faoliyati modelidir);

- shaxsga yo'naltirilgan yo'nalish (PT bu bir xilda pedagogik jarayonning umumiy qonuniyatlari va uning alohida muallifining individual xususiyatlaridir);

- pedagogik texnologiyalarni maqsadli loyihalash va samaradorligini tekshirish (PT, ularni qo'llash natijalari kabi tashqi baholash ob'ektiga aylanishi mumkin);

- ilg'or tajribalarni kontseptuallashtirish (PTda pedagogik jarayon nazariyasi va amaliyoti sohasidagi zamonaviy yutuqlar aks ettirilgan);

- pedagogik jarayonlarni intensivlashtirish, avtomatlashtirish va axborotlashtirish (PT sifatining eng muhim mezonlari);

- o'qituvchi faoliyatida izchillik va moslashuvchanlikning o'sishi.

Ta'lim mazmuni va sifatini optimallashtirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini hisobga olgan holda, shuni bilish kerakki, har bir muallif va ushbu tushunchadan foydalanadigan kasbiy guruh unga o'z mazmunini qo'yadi. Shu nuqtai nazardan:

- o'qituvchi-amaliyotchilar, PT "zamonaviy ommaviy maktab sharoitida har qanday o'qituvchi qo'lida muvaffaqiyatni ta'minlaydigan o'quv jarayonini qurish modeli";

- zamonaviy axborot vositalari tarafdorlari, PT " texnik o'qitish vositalari (ayniqsa, kompyuterlar) dan foydalanish usuli yoki strategiyasi";

- akademik fan, PT pedagogik ta'sir ko'rsatish va o'quvchilar bilan o'zaro munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari bilan "shaxs yoki guruhga pedagogik tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning ilmiy asoslangan texnika va usullar yig'indisi va tizimi" sifatida belgilanadi.

Talabalarga yo'naltirilgan ta'lim sharoitida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish haqida gapirar ekanmiz, biz bir qancha jihatlarni ajratib ko'rsatamiz. Xususan, zamonaviy PT dan foydalanishning birinchi va eng muhim jihati ularning kommunikativ yo'nalishidir. Turli tadqiqotchilar ushbu universal xususiyatni aniqlaydigan bir nechta muqobil atamalardan foydalanadilar:

- fasilitatsiya qobiliyatlari (O.V. Koykova);

- nutq aloqasi, nutq faoliyati va xulqi, muloqot muhiti (GV Ryabichkina);

- o'qituvchining kommunikativ salohiyati (L.I. Savva);
- pedagogik muloqot uslubi (I.Ya.Xazanov) va boshqalar.

Shunday qilib, biz quyidagi muhim omillarni hisobga olgan holda ta'lim sifati muammosini hal qilish kerak degan xulosaga kelamiz, bular:

- "ta'lim sifati" tushunchasining murakkabligi va ko'p qirraliligi;
- ta'lim tizimlarini talqin qilishning muqobil an'analari va ularning sifat xususiyatlarining mavjudligi;
- bugungi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirish bo'yicha ko'plab muqobil g'oyalar va strategiyalarning mavjudligi.

ADABIYOTLAR:

1. Bogolyubov V.I. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni loyihalashning nazariy asoslari: Dissertatsiya avtoreferati. dis ... Doktor ped. Fanlar. - Maykop, 1999. - 48 b.

2. Bondarevskaya E.V., Kulnevich S.V. Pedagogika: insonparvarlik nazariyalari va ta'lim tizimlarida shaxs: Proc. talabalar uchun nafaqa. o'rtacha va undan yuqori ped. darslik muassasalar, IPK va FPC talabalari. - Rostov-n / D.: "O'qituvchi" ijodiy markazi, 1999. - 560 b.

3. Verbitskiy A.A., Platonova T.A. Kognitiv va kasbiy motivatsiyani shakllantirish. - M.: Oliy maktab, 1986. - 158 b.

4. Slastenin V.A., Rudenko N.G. O'qituvchilarni tayyorlashning shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalari to'g'risida // Pedagog. - 1997. - No 3. - S. 93.

5. Monaxov V. M. Pedagogik texnologiyani loyihalashga aksiomatik yondashuv // Pedagogika. - 2000. - No 6. - S. 26-31.

6. Shapovalov V.A., Gorovaya V.I. Pedagogik universitetda ta'lim mazmuni va o'quv jarayonini qurish uchun asos sifatida mutaxassis modeli // Uzluksiz pedagogik ta'lim. Nashr. 6. - Stavropol: SGPU, 1994. - S. 3-11.

7. Chapter 1: Introducing communication by dr. Amy M. Corey
<https://ecampusontario.pressbooks.pub/evolutionhumancommunication/>

8. An intercultural, interpersonal relationship development framework
Jonna Koponen, and other [International Marketing Review](#) 31 August 2021